

Waar en hoe woonden “rijken” van Stiens van 13^e tot en met 18^e eeuw

Deze bijdrage over Stiens wordt evenals voorgaande bijdragen verzorgd door Stichting Monumentenzorg Leeuwarderadeel. Deze Stichting beijvert zich in bijzonder voor behoud van vier kerktorens in voormalige Leeuwarderadeel te weten de torens van Hijum, Finkum, Jelsum en Stiens. In deze bijdrage aandacht voor ‘hoe’ en ‘waar’ rijke Stiensers woonden van circa de 13^e tot en met de 18^e eeuw. Dit doen we onder andere aan de hand van een uitsnede van een kaart uit de Schotanus Atlas van Friesland uit 1718. Onderstaand is genoemde uitsnede weergegeven.

Afbeelding, Uitsnede omgeving Stiens volgens Schotanus Atlas van Friesland 1718

In Stiens treft men voorbereidingen voor de bouw van een appartementencomplex midden in het dorp. Dit appartementencomplex knipoogt qua uitstraling en ook qua naam naar de periode van “States” in Fryslân zo rond de 17^e eeuw. Dit triggerde ons mede voor dit onderwerp. Om te beginnen ‘welke mensen’ bouwden, in de periode 1200 – 1700. AD, deze ‘staten’ of ook wel ‘stinzen’? Dit waren personen, die om welke reden, meer grond in bezaten dan andere. In Friesland noemt men deze personen ‘**hoofdelingen**’. Onder Germaanse volken, waaronder Friezen vallen, was hoofdeling geen adellijke titel, maar betekende het iets als "belangrijk persoon". In de loop van de geschiedenis gedroegen ze zich echter nadrukkelijk alsof ze wel adellijk waren. Hoofdelingen waren in Friesland rijke personen en families met land en invloed en macht op bestuurlijke en juridische gebied en hadden daardoor stemrecht. Arbeiders die werkten bij hoofdelingen onderscheidden zich nagenoeg niet van horigen uit het feodale systeem zoals bij destijds de Franken. Horigen waren verplicht tot uitvoeren van taken op grondgebied van hoofdelingen, zoals werkzaamheden op hoven of akkers. Hierbij was de grond in eigendom van de hoofdelingen. Horige konden wel bezittingen verwerven omdat ze een deel van de oogst zelf mochten houden. In ruil voor de door hen verrichte diensten beschermden hoofdelingen horigen tegen beroving of ander onrecht zoals bijvoorbeeld struikrovers. Ze hadden beperkte invloed hadden zoals nu geen stemrecht en dienden te doen wat hoofdelingen hen opdroegen. Stinzen of later Staten dienden zeker in de beginperiode, zo rond 1200, te worden beschermd tegen aanvallen van anderen. Want het waren roerige tijden met veel onderlinge twisten. Je moest jezelf redden want er was geen overheid om je te beschermen. De eerste woningen waren zodoende dan ook omgracht en bestonden uit verdiepingen om uitkijk te bieden aan de omgeving want je moest immers de vijand zien aankomen. In Friesland van die tijd bouwde men veel van dit soort woningen die men ‘stinzen’ noemde. Als voorbeeld hieronder een schets van zo'n stins die ooit stond bij Hijum.

Afbeelding Schets Stellingwerf in 1723 restanten Aebingahiem, Stins nabij Hijum (Bron Internet)

Vooraf de twisten tussen “**Schieringers en Vetkopers**”, die hoofdelingen onderling voerden in de late middeleeuwen (1300 – 1500) hadden vergaande gevolgen voor bewoners van stinsen. Deze twisten hadden tot gevolg dat strijdgroepen van beide kampen moordend en plunderend trokken door Friesland. Friesland besloeg destijds het kustgebied langs de Noordzeekust tussen Wezer (Hamburg) en Het Zwin (Brugge). De namen Schieringers en Vetkopers komen vermoedelijk voort uit een geschil tussen cisterciënzers *alias bernardijnen* en premonstratenzers *alias norbertijnen*. De kloosters van die ordes hadden in toenmalige Friesland een grote invloed. Daarnaast speelden de toenemende invloed van Holland, de opkomende steden als Groningen maar ook onderlinge rivaliteit hierin een rol. De komst van Hertog van Saxon eind 15^e eeuw, die in dit gedeelte van Friesland een min of meer centrale overheid wilde opstarten, gaf daarna opnieuw aanleiding tot veel onenigheid en twisten. Vanaf tweede kwartaal 16^e eeuw durfde men (hoofdelingen) het voor het eerst aan over te gaan tot bouwen van grotere woningen. De verbeterde veiligheidssituatie stond dit blijkbaar toe. Dit type woning, waarvan men veel bouwde in Friesland, noemde men ‘state’. Alleen in Stiens alleen al bouwde men zeven states. Dat de centrale overheid meer macht had, bleek ook uit de opnames die ze deden voor monitoring van de ontwikkeling vanaf ongeveer 1700. Men deed dit ongeveer elke dertig jaar. Men noemde zo’n opname “bepaling stand van zaken in het land”. Deze traditie handhaafde men nog tot in de 20^e eeuw. Zo was er nog zo’n ‘opname’ in 1910. In 1787 hield men zo’n inventarisatie in ons deel van Friesland. Deze betitelde men als: ***‘Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden; veertiende deel; vervattende het vervolg der beschrijving van Friesland’***. In deze opname omschreef men Stiens onder ander als volgt: “Steens , weleer Steenstede en in de landstaal Stiens. Dit Dorp is een der fraaiste van de geheele Grietenye, versierd door verscheiden fraaien wooningen en een ruime nette Kerk, ingewyd op den naam van St. Vitus. Achter deeze Kerk ligt de plaats Hajema, naderhand, en denkelyk al voor 200 jaaren, bezeten door ‘t geslagt van Burmania. Juckema State, een half uur gaans ten Noorden van Steens”. (Bron, website Documentatiestichting Leeuwarderadeel). Ze, de opstellers van dit document, bleken echter in de opname van 1787 nogal wat states te zijn vergeten. Op boven weergegeven uitsnede van Schotanus atlas van Stiens van 1718 ontdekken we namelijk behalve genoemde states Hajema of Burmania en Juckema nog de volgende states, of wellicht grote woningen, te weten, Unia, Mellinga, Rinia en Het Witte huis. Op genoemde uitsnede valt nog de state Truerd op ten oosten van Stiens. Daarnaast waren er nog de Stiensers States van Boelema en Petterhuissterstate die helemaal niet voorkomen op atlas van Schotanus. In het kader van deze bijdrage nemen we ook informatie mee over deze states.

Eind 17^e tot en met 18^e eeuw werden echter veel states afgebroken. Vaak verbouwde men states op die locaties om tot boerderijen. De volgende verklaringen dragen we hiervoor aan. Ten eerste onder invloed van het centrale gezag vanaf begin 16^e eeuw wordt steeds meer de macht ingeperkt van de hoofdelingen. Een tweede verklaring is de terugval van regionale economie na de gouden eeuw. Beide zaken resulteerden in afname van het totaal aan states vanaf 1700.

Menigeen verrichtte onderzoek naar historie van Friese Stinzen en States. Voorbeelden hiervan zijn dhr. Peter Karstkarel of dhr. Paul Noomen en meer recent het onderzoek van

Mevr. Radetsky. In bijzonder verrichtte dhr. Paul Noomen uitputtende onderzoek naar Stinzen. Welk onderzoek hij verrichtte in opdracht van Fryske Akedemy. Met behulp van originele, veelal in Latijn geschreven documenten, analyseerde Noomen het wel en wee van in bijzonder Friese Stinzen, zo ook die nabij Stiens. Uitgaande van genoemde proberen we hieronder markante gebeurtenissen te vermelden van voormalige Stiensers States. Mede aan de hand van deze bijdrage hopen we aandacht te vragen en te krijgen voor de rol die states hebben vervuld in de historie van Stiens

Markante gegevens of gebeurtenissen Stiensers States globaal van Noord naar Zuid. (Zie voor localisering uitsnede van Schotanus Atlas van 1718)

Mellingstate. Mellingastate lag ten noorden van Stiens aan “Hooge Heren Weg” ongeveer waar thans de boerderij staat van familie Miedema. De state ligt dichterbij Finkum dan Stiens. In 1650 was de familie Burmania eigenaar van de state. In 1700 verwierf Allard van Boerum het eigendom. Allard bleef tot 1729 wonen op de state. Rond 1740 sloopte men de state. Mellingastate lag op / aan de zuidvoet van de dorpsterp van Finkum. Deze grote dorpsterp groef men grotendeel af eind 19^e begin 20^e eeuw. De huidige boerderij ligt nog verhoogd in het landschap.

Juckema State lag zuidelijk van Mellingasta maar nog noordelijk van Stiens aan ook Hooge Heerenweg. Uit fragmentarisch aanwezige documenten leidde men af dat op deze locatie sprake was van bewoning vanaf 14^e eeuw. Sommige familieleden lieten zich niet onbetuigd in toenmalige geschillen tussen de vetkopers en Schieringers. Lang bleef de state in handen van Juckema`s. In 1556 verkochten de Juckema`s echter de woning. Begin 16^e eeuw bouwde men de aanvankelijke stinz om tot state. Toen de woning werd verkocht aan familie Eysinga omschreef men de state als: *Juckema staeten, geleege te Steens, mettet stins, poorte, groethuys, cleynhuys, schuyre ende oeck den wier, hoff, huysstede, grachten, cingel en 54 pondematen land,* (Ter informatie 3 pondematen is circa één hectare) Daarna had de state wisselende bewoners. Het gebouw werd in 1661 verder verbouwd. Een tekening van Stellingwerf uit 1723 toont een 17e eeuwse huis met trapgevels, met schoorstenen voorzien van sierlijk smeedwerk en wapendragende leeuw op de top van de gevel. Toegang tot het erf wordt afgeschermd door houten hek tussen hameipalen. Rond 1757, sloopte men de woning.

Ringiastate lag oostelijk van Juckema State aan “Lege Hearewei” (latere naam). In de 15de eeuw hoorde de Ringia familie evenals de Juckema tot de Schieringers. Rond 1500 kwamen de Ringia's, waarom is niet bekend, terecht in het kamp van de vetkopers. Zoals kon worden verwacht leidde dit tot onderlinge strijd. Toen Ringia begin 1600 ook nog koos voor het Anti Saksische verzet was het hek van de dam. De familie werd gedwongen te vluchten. Het gezag “Hertog van Saxon” confisqueerde daarop Ringiastate en gaf het als leengoed, in Friesland een zeldzaamheid, aan een Saksische ambtenaar geheten “Van Grombach”. Rond 1508 verzoenden de families Ringia en Grombach zich echter en werden het eens over de state. In de loop van de 16^e eeuw verpachtte men Ringia State meestal. Uit een document van 1571 blijkt dat de meeste van deze pachters eigen woningen bouwden op het perceel van voormalige state. Vermoedelijk vonden zij de state minder geschikt voor bewoning. Vreemd want Eekhoff beschrijft begin 17e eeuw de woning nog als “edele state”. Over het uiterlijk van het gebouw is weinig bekend. In 1807 sloopte men de restanten van de woning. Wat resteerde, zo bleek uit verkoopacte van 1809, was een stal en een wagenhuis op een perceel van drie pondemaat (één ha).

Hajema State (of Haijoma), later Burmaniastate. Deze state lag **noordoostelijk** van de Sint Vituskerk aan “Hoge Heeren Weg”. Rond 1450 werd Hayema State bewoond door een destijds belangrijke hoofdelingenfamilie. De ligging dicht bij de kerk duidt hierop. Verder in de tijd werd Hayemastate bewoond door Stienzer takken van de Aebingafamilie uit Hijum en weer later door de Leeuwarder familie van Burmania's.. Deze Burmaniafamilie blijft nagenoeg de hele 16e eeuw wonen op deze state. Een schets gemaakt door Stellingwerf uit 1723 laat een eenvoudig huis zien met één bouwlaag. Op het hoge dak staan twee forse schoorstenen. Aan het huis is vast gebouwd een lager nevengebouw, waarachter haaks een schuur werd gebouwd. Het geheel is omgracht, terwijl een poortgebouw toegang geeft tot het erf. Men sloopte het gebouw rond 1750.

**Afbeelding Hajemastate of Burmaniasstate schets van Stellingwerf 1723
(Bron Documentatiestichting)**

Uniasstate lag in zuidoostelijk deel van Stiens aan huidige Uniawei. Het was gesitueerd op zuid westelijke voet van de Stienserpolder Wydrum. Het is onbekend wanneer wie en wanneer men Unia State bouwde. De woning stond op de plaats waar vroeger de Gereformeerde Kerk was en waar later de familie Schneider vloerbedekkingen verkocht. Het werd bewoond door familie Unia, waarvan weinig van bekend is. Het stemkohier van 1640 vermeldt "de secr. Aysma" als eigenaar en ene Griet Unia als bewoner. In 1700 omvatte de state een perceel 87 pondemaat (rond 29 ha) in eigendom van Aucke Auckes, die er ook woonde. Erg veel voor een state alleen en vermoedelijk is dit inclusief bijbehorende landerijen. Daarna kwam de state in verval. Op de restanten van de state bouwde men rond 1870 de Gereformeerde Kerk.

Boelemastate meer een grote boerderij lag zuid oostelijk van de kerk aan eerste stuk van destijds "Oudlands dijk" ("Aldlânsdyk"). Thans noemen we dit gedeelte Kakenwei. Deze state, niet vermeld op de uitsnede van de Schotanus atlas, ontleende zijn naam aan familie Boelema. Deze familie woonde er vanaf 15e eeuw. De Boelema's wisten zich als geen andere familie door onder andere "introuwen" belangrijke posities te verwerven in hogere hoofdelingen hiërarchie. Wie kent niet de "Ritske Boelemastichting" één van hedendaagse grotere kunstondersteuner organisaties in Fryslân. De Boelema's verhuisden aldaar naar Leeuwarden waar ze woonden nabij de Grote Kerk. Boelemastate verbouwde men reeds midden 16e eeuw tot boerderij. Bij inventarisatie in 1602 bleek bij de boerderij nog een stenen poort te horen. De boerderij zelf was toen nog een "oud fries langhuis" van dertien vakken, met een kleiner huis van vier vakken en twee hooibergen ernaast Petterhuisterstate stond iets verder aan dezelfde Aldlânsdyk. Het is niet bekend wie deze state bouwde maar het was een riant state. Petterhuisstate werd bekend omdat men aldaar, eind 16^e eeuw, meerdere keren vergaderingen hield voor overleg, tussen de steden en de grietenijen betreffende onderhoud aan waterwegen. Vanaf 1698 woont ene A.H. Phuil in de state.

Witte huis of Witte Huys. Geen state maar landhuis, halverwege de huidige Wythústerwei. Op de uitsnede van Schotanus Atlas staat dit landhuis nog weergegeven. Het landgoed werd in 1797 verkocht maar daarna afgebroken want in 1832 waren zowel huis als tuinen verdwenen.